

Dr Piotr Adamek
Assistant Professor
Department of Religious Studies
Fu Jen Catholic University
New Taipei City, Taiwan
145853@mail.fju.edu.tw

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Piotra Ewertowskiego pod tytułem „Chiny w oczach hiszpańskiego dominikanina na podstawie *Hechos de la Orden de Predicadores en el Imperio de China*”, przygotowanej pod kierunkiem promotora prof. UAM dr. hab. Rafała Witkowskiego.

Tematem tej przedstawionej mi do oceny obszernej rozprawy doktorskiej (286 s.) jest przedstawienie obrazu Chin w dotychczas niepublikowanym w całości manuskrypcie dzieła dominikanina Victorio Ricciego *Hechos de la Orden de Predicadores en el Imperio de China* (dalej: *Hechos*) – XVII wiecznego trzutomowego dzieła napisanego w języku hiszpańskim. Autor analizuje obszerne fragmenty tego dzieła, wyszczególniając i podkreślając różne aspekty i problemy opisanego w nim świata.

Na wstępie należy podkreślić oryginalność i zakres tematu. Dysertacja mgr. Piotra Ewertowskiego to rozprawa z dziedziny historii, jej zakres obejmuje jednak również częściowo dziedzinę sinologii i iberystyki. Rozprawa analizuje mało znane dzieło hiszpańskiego dominikańskiego misjonarza. Ukazanie jego percepcji świata i misji jest ważnym wkładem do historii chrześcijaństwa w Chinach i chińsko-europejskiego dialogu w XVII w., gdyż dotychczasowe badania nad Chinami i chrześcijaństwem w Chinach koncentrują się przeważnie na działalności jezuitów, rzadko obejmując obszar pracy dominikanów. Analiza mało znanego manuskryptu jako tekstu źródłowego, dostępnego jedynie w języku hiszpańskim, wprowadza ten tekst w obieg naukowy, w tym w języku polskim. Mimo, iż rozprawa koncentruje się na opisie Chin w rękopisie, charakter manuskryptu (europejskie pochodzenia autora, liczne powiązania z religijną i polityczną sytuacją na świecie) wymusza rozszerzenie jej zakresu i wyjaśnienie wielu innych wydarzeń i tematów, stanowiących kontekst opisywanego dzieła i mających wpływ na percepcję jego autora.

Rozprawa składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów i podsumowania, a także obszernej bibliografii. Wprowadzenie (ss. 4-12) przedstawia motywację autora, temat i zakres rozprawy, jej strukturę, a także podziękowania. Nieco słabiej podkreślona jest oryginalność przedstawionej pracy i użyta w niej metoda badawcza.

W rozdziale pierwszym (ss. 13-42) zaprezentowano biografię autora dzieła *Hechos*, dotychczasowe częściowe badania nad manuskrypcem, oraz historię oryginalnego tekstu i jego kopii. Autor szczegółowo omówił status quo studiów nad dziełem Ricciego (Borao, Gonzalez, Wills, Carioti, Menegon, Gentili, de Alcazar, Lucena, San Roman, Huang, Busquets, i in.) wykazując znajomość tematu i odczytanie w literaturze obcojęzycznej mającej z nim związek.

Rozdział drugi (ss. 43-95) przedstawia kontekst dzieła – „świat, w którym powstał rękopis”. Na podstawie bogatej literatury przedstawiono szeroką paletę tematów ówczesnego świata, związanych z opisywanym dziełem i jego autorem. Opis rozpoczyna się od historii kontaktów Europy z Azją Wschodnią, zwłaszcza z Chinami. Kolejnymi tematami są, m.in.: przedstawienie krótkiej historii chrześcijaństwa, epoki wielkich odkryć geograficznych w Azji, sytuacji Portugalczyków w Makao i Japonii, kolonii hiszpańskiej na Filipinach, chińskiej migracji na Filipiny, znaczenia pirackiego klanu Zheng, zwłaszcza postaci Zheng Chenggonga, we Wschodniej Azji, rywalizacji Hiszpanii i Holandii na Tajwanie, ewangelizacji prowadzonej przez jezuitów w Japonii, postaci Matteo Ricci i jego metody akomodacyjnej, Michała Boyma, sporu o ryty, historii dominikanów w Chinach, roli instytutu dziewic konsekrowanych. Autor wykazał się znajomością historii Azji Wschodniej i Europy, a także ich wzajemnych relacji. W sposób systematyczny przedstawił różne aspekty opisywanego świata, prezentując kontekst w jakim powstało dzieło *Hechos* i tworząc dobrą podstawę do opisu zasadniczego tematu rozprawy – przedstawienia Chin w tym dziele. Szkoda, że ten obszerny i wielowątkowy rozdział nie został podzielony na podrozdziały, co ułatwiłoby lekturę tekstu.

Podsumowując, dwa pierwsze rozdziały dysertacji, przedstawiające kontekst dzieła i opisanego w nim świata, stanowią dobrą bazę do szczegółowej analizy przeprowadzonej w dalszej części rozprawy. Natomiast wskazane byłoby wyraźniejsze wyjaśnienie metodyki badań i bardziej konsekwentny podział na podrozdziały.

W rozdziale trzecim (ss. 96-135) autor rozprawy przechodzi do jej zasadniczego tematu, rozpoczynając od opisanego głównych aktorów i świata przedstawionego w rękopisie. Na podstawie manuskryptu portretuje on 21 osób, w tym dominikańskich i jezuickich misjonarzy, chińskich konwertytów, przedstawicieli chińskiej i hiszpańskiej władzy. Każdy opis zawiera krótki biogram postaci, a także analizę jej prezentacji w dziele *Hechos*. Ze względu na charakter dzieła, najwięcej miejsca poświęcono misjonarzom (Francisco Capillas, Angelo Cocchi, Juan de Morales, Matteo Ricci, Tomas de Sierra). Autor rozprawy analizuje i komentuje sposób postrzegania poszczególnych osób przez Victorio Ricciego, starając się wyjaśnić przyczynę i intencję każdego opisu, np. ich hagiograficzny lub przesadnie krytyczny charakter.

Następnie krótko opisani zostali aktorzy zbiorowi, przedstawieni w dziele, zwłaszcza Hiszpanie i Chińczycy. Autor rozprawy podkreśla ich opisane w *Hechos* zalety i wady, zauważając dychotomie w percepcji dominikańskiego misjonarza, np.: „dzielni” Hiszpanie i ich zły przykład, „nikczemni” Chińczycy i „godni podziwu” chińscy katolicy.

W podobny sposób autor wylicza i krótko analizuje opis miast i regionów w manuskrypcie: zwłaszcza w Chinach (18 miejsc) i na Filipinach (5 miejsc). Miejsca te są najczęściej związane z jedną z opisanych wcześniej osób. Opisy osób i miejsc są opatrzone niezbędnymi przypisami z odniesieniem do źródła w rękopisie, wyjaśnieniami i literaturą związaną z opisywanym tematem, a także często fragmentem związanego z nimi tekstu dzieła w języku hiszpańskim i jego tłumaczeniem na język polski.

Rozdział czwarty (ss. 136-254) analizuje opis świata zawarty w manuskrypcie dzieła Victorio Ricciego, koncentrując się na siedmiu tematach: źródłach manuskryptu, percepcji władzy świeckiej i duchownej przez Ricciego, jego spojrzeniu na inne wyznania i religie, opisie chińskich katolików (prześladowania, problemy, dziewice konsekrowane, urzędnicy), jego spojrzeniu na pracę jezuitów i spór o ryty, a także jego interpretacji wydarzeń i chorób, jako działania Boga w świecie przez cuda i kary.

Analizując przedstawienie władzy świeckiej i duchownej w rękopisie, autor podkreśla zarówno lojalność dominikanina w stosunku do świeckiego władcy (tak w Hiszpanii jak i w Chinach), jak i jego krytykę nadużyć władzy. Poprzez opis konfliktu arcybiskupa Manili z gubernatorem tego miasta ukazano subiektywne aspekty percepcji Victorio Ricciego. W podrozdziale na temat przedstawienia religii w dziele *Hechos*, autor rozprawy bada poglądy hiszpańskiego misjonarza na temat „niechrześcijańskiej” kultury chińskiej, konfucjanizmu, buddyźmu i daoizmu, podkreślając jego dystans do innych religii, ale i uznanie dla ich

osiągnięć i myśli. Następnie przeanalizowany jest negatywny opis protestanckich chrześcijan (Holendrów) i ukazane przyczyny animozji autora dzieła w stosunku do tych politycznych i misyjnych konkurentów. Wskazane byłoby skrócenie i dopasowanie tytułu podrozdziału 4.3 (Hiszpanie i reszta świata. Katolicy, chrześcijanie innych wyznań oraz religie niechrześcijańskie) do jego treści. Również tu warto by przemyśleć ewentualny podział tego obszernego podrozdziału na mniejsze części tematyczne (np. wg omawianej religii), dla ułatwienia lektury tekstu.

Opis hiszpańskich i chińskich katolików w dziele *Hechos* został przeanalizowany w ramach czterech konkretnych tematów. Autor studiuje nieporozumienia powstałe między chińskimi chrześcijanami i lokalną chińską ludnością, ze względu na odmowę uczestniczenia w tradycyjnych rytuałach lub decyzję o życiu w dziewictwie, prowadzące w niektórych przypadkach do prześladowań chrześcijan. Przedstawione są także problemy, które napotykali misjonarze, zauważone przez autora manuskryptu, np. problem ewangelizacji kobiet w społeczeństwie ograniczającym kontakty z osobą przeciwnej płci, niszczenie posągów w świątyniach przez gorliwych katolików, itp. Szczególnie podkreślono opis dwóch grup ważnych dla autora dzieła *Hechos* i dla misji w Chinach: *beatas* (konsekrowanych kobiet) i mandarynów. Autor zaznacza podziw Victorio Ricci dla „dzielnych panien”, a także jego akceptację dla ewangelizacji przedstawicieli chińskich klas wyższych.

Ostatnie trzy podrozdziały analizują poglądy autora manuskryptu na temat sporu akomodacyjnego, a także jego interpretację wydarzeń i chorób. W rozprawie podkreślono koncyliacyjny stosunek Victorio Ricciego do sporu o ryty, który choć jako dominikanin krytycznie oceniał akomodacyjną metodę jezuitów, to zauważał również pozytywne jej aspekty i doceniał osiągnięcia misji jezuitów. Autor dysertacji przedstawił również analizę percepcji świata, wydarzeń w nim zachodzących i chorób w dziele *Hechos*, podkreślając ich interpretację przez Victorio Ricciego jako działanie Boga w świecie poprzez cuda i kary, na podstawie wybranych przykładów z tekstu dzieła.

Każdy z podrozdziałów tego najdłuższego w rozprawie czwartego rozdziału podaje wiele szczegółów i cytuje fragmenty tekstu manuskryptu, wraz z tłumaczeniem z języka hiszpańskiego na język polski wykonanym przez autora rozprawy, pomagające zrozumieć postrzeganie kultury chińskiej przez hiszpańskiego misjonarza.

W końcowym podsumowaniu (ss. 255-258) autor podkreśla główne elementy percepcji świata i obrazu Chin w oczach hiszpańskiego misjonarza, a także ocenia wiarygodność dzieła *Hechos* jako źródła historycznego.

Do rozprawy dołączono obszerną bibliografię (ponad 350 pozycji) głównie w języku hiszpańskim, angielskim, włoskim i polskim. Zawarta w niej literatura przedmiotu jest bogata, różnorodna i wyczerpująca.

Przechodząc do merytorycznej oceny recenzowanej tu rozprawy doktorskiej, jest ona, według mojej opinii, udaną analizą obrazu Chin i Wschodniej Azji w percepcji hiszpańskiego misjonarza z XVII wieku, na podstawie jego dzieła *Hechos*. Temat dysertacji jest oryginalny, użyte metody badawcze odpowiednie (choć wskazane byłoby ich wyraźniejsze zaakcentowanie), uzyskane wyniki zadowalające. Doktorant przy pomocy bogatej literatury historycznej przedstawił kontekst w jakim powstał manuskrypt, wykazując szeroką wiedzę na temat historii kontaktów Europy i Wschodniej Azji, a następnie w sposób obiektywny dokonał opisu i charakterystyki zawartym w nim wydarzeń, osób i miejsc, wykazując umiejętność analizy sposobu ich przedstawienia i źródeł percepcji autora dzieła. Na podkreślenie zasługuje również doskonała znajomość języka hiszpańskiego autora rozprawy, niezbędna przy tego rodzaju materiale źródłowym.

Uważam, że rozprawa pod względem merytorycznym jest dobra i zasadniczo nie mam zastrzeżeń do jej struktury i prezentowanych w niej treści. Mam natomiast kilka uwag dotyczących głównie spraw edytorskich, do przemyślenia przy ewentualnej publikacji tekstu rozprawy.

Uwagi:

1. Rozprawa doktorska napisana jest językiem przystępnym dla czytelnika, co jest jej zaletą. Niektóre wyrażenia mają jednak charakter zbyt kolokwialny i powinno się ich w pracy naukowej unikać, np. „popełniła teksty” (s. 35); „rodzina Ming próbowała swoich sił” (s.61); „niemal na oścież” (s. 78); „nijak nie dałoby się” (s. 82), „chory wściekł się bardzo mocno początkowo” (s. 222).
2. Podobnie należy unikać potocznych wyrażen sugerujących brak precyzji rozprawy, np. „od jakiegoś czasu” (s. 45, przypis 150); „dzięki pomocy pewnego lekarza” (s. 89).
3. Przedłożona do recenzji wersja rozprawy zawiera liczne usterki językowe i edytorskie (w tym błędy stylistyczne i literówki). Zakładam, iż powstały one z pośpiechu w czasie ostatecznej redakcji tekstu do druku. Nie mają one istotnego wpływu na treść dysertacji, dlatego nie wyszczególniłem ich w tej recenzji, ale wyrażam gotowość udostępnienia doktorantowi kopii rozprawy z zaznaczonymi błędami, które zauważyłem.

4. Podobnie uwagi wymaga ostateczne formatowanie tekstu. W obecnej wersji kilka tytułów podrozdziałów to ostatnie zdanie na stronie (por. ss. 109, 112, 132, 241), a końcowe słowo lub cyfra zostało przeniesione na następną pustą stronę (por. s. 42).
5. Strony rozdziałów podane w spisie treści, zostały przesunięte w tekście, najprawdopodobniej w czasie jego ostatniej redakcji, i nie zawsze są z nim tożsame, por. „Źródła erudycji” (s. 136), „Władza świecka i duchowna” (s. 138), Działanie Boga w świecie. Cuda” (s. 241).
6. Należy dokończyć zdania w przypisach: s. 86, przypis 340 i s. 182, przypis 779.
7. Należy uzupełnić tłumaczenie tekstu hiszpańskiego na język polski na ss. 118, 177, 178.
8. Bibliografia umieszczona na końcu rozprawy jest bogata i wartościowa, ale wyrównanie nazwisk autorów i dalszego opisu bibliograficznego do lewej strony sprawia, że staje się nieczytelna. Proponuję wyróżnić nazwiska.
9. Należy ujednoczyć imiona obcokrajowców, które pojawiają się w tekście w dwóch wersjach, np. Grzegorz Luo Wenzao (ss. 23 i 224) i Gregorio Luo Wenzao (ss. 28, 90, 108, 224), czy Joaquin Guo Bangyong (s. 105) i Joachim Ko (ss. 125, 200, 234, 237, 240, 250).
10. Rozprawa bardzo rzadko przy chińskich pojęciach, nazwiskach czy miejscach podaje chińskie znaki, co nie jest niezbędne dla pracy niesinologicznej (np. w dziedzinie historii). Jeżeli jednak chińskie znaki są używane, powinny być podawane systematycznie, a nie wybiórczo, np. przy imieniu Chińczyka Gregorio Luo Wenzao (s. 108) nie dodano chińskich znaków, umieszczono je jednak (bez transkrypcji) przy imieniu Hiszpana Juana Bautisty de Moralesa (s. 109).
11. W tekście rozprawy stosowane są zarówno tradycyjne (por. ss. 81, 119, 121, 180) jak i uproszczone (por. ss. 136, 165, 185, 232) chińskie znaki. Powinno się konsekwentnie używać tylko jednej z form.
12. Kolejność podawania chińskich znaków, ich transkrypcji *pinyin* i ich znaczenia, bądź tłumaczenia w tekście jest różna i powinna zostać ujednoczona, np. 大秦 (Daqin) na s.43, (Beijing, 北京) na s.131, czy Niebo 天 na s. 178. Proponuję używać standardowej kolejności: *Tian* 天 (Niebo).
13. W polskim tekście nie jest przyjęte używanie chińskich znaków bez transkrypcji i tłumaczenia, jak np. 景教 (s. 46), czy 其实，罗文藻不仅中国天主教史上第一位中国籍神父，而且还是第一位中国籍的主教 (s. 108).

14. Autor rozprawy zasadniczo konsekwentnie używa ogólnie przyjętej transkrypcji *pinyin* do oddania brzmienia języka chińskiego, jednak w kilku miejscach pojawia się inna transkrypcja (Wade-Giles) bez niezbędnego wyjaśnienia (por. ss. 167, 178).
15. Również zaleca się konsekwentnie stosować ujednoliczoną transkrypcję chińskich nazw własnych. W tekście np. miejscowość Dingtou (ss. 89, 101, 107, 226) pojawia się również wielokrotnie jako Tingteu (s. 159, 190, 200, 208, 249). Mimo iż autor na początku rozprawy wyjaśnił, że chodzi o tę samą miejscowość, różnica ta nie pomaga w lekturze.
16. Do pisowni znaków chińskich w tekście najwyraźniej użyto różnych czcionek, por. np. znaki na ss. 108-109. Warto je ujednolicić.
17. Na zakończenie, korektury wymaga stwierdzenie, że stela z Xi'an została odkryta dopiero przez katolickich misjonarzy (s. 46). W rzeczywistości odkrycia dokonali miejscowi robotnicy, którzy powiadomili o tym gubernatora prowincji. Misjonarze dowiedzieli się o steli dopiero później w Hangzhou od chrześcijańskiego urzędnika Li Zhizao 李之藻. Uściślenia wymaga również przypis do zdania o „Zhaoqing, ówczesnej stolicy prowincji Guangdong” (s. 114). Guangzhou (Kanton) to oczywiście dzisiejsza stolica tej prowincji nieutożsama z miastem Zhaoqing.

Powyższe uwagi oczywiście nie obniżają mojej generalnie pozytywnej oceny recenzowanej pracy, szczególnie jej zawartości treściowej i walorów naukowych.

Konkluzja

Mimo powyżej wskazanych uchybień edytorskich i językowych uważam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Piotra Ewertowskiego, pt. „Chiny w oczach hiszpańskiego dominikanina na podstawie Hechos de la Orden de Predicadores en el Imperio de China” jest udaną i wartościową analizą obrazu Chin wykonaną na podstawie XVII w. manuskryptu. Podejmuje ona ważny i oryginalny temat percepcji świata przez dominikańskich misjonarzy w Chinach, otwierając nowe perspektywy do badań w tym zakresie. Analiza tekstu została przeprowadzona w sposób metodyczny i jest merytorycznie poprawna.

Rozprawę oceniam pozytywnie, stwierdzam, że odpowiada ona wymogom stawianym tego typu pracom i postuluję dopuszczenie mgr. Piotra Ewertowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

New Taipei City, 23.01.2025

14. Autor rozprawy zasadniczo konsekwentnie używa ogólnie przyjętej transkrypcji *pinyin* do oddania brzmienia języka chińskiego, jednak w kilku miejscach pojawia się inna transkrypcja (Wade-Giles) bez niezbędnego wyjaśnienia (por. ss. 167, 178).
15. Również zaleca się konsekwentnie stosować ujednoliconą transkrypcję chińskich nazw własnych. W tekście np. miejscowość Dingtou (ss. 89, 101, 107, 226) pojawia się również wielokrotnie jako Tingteu (s. 159, 190, 200, 208, 249). Mimo iż autor na początku rozprawy wyjaśnił, że chodzi o tę samą miejscowość, różnica ta nie pomaga w lekturze.
16. Do pisowni znaków chińskich w tekście najwyraźniej użyto różnych czcionek, por. np. znaki na ss. 108-109. Warto je ujednolicić.
17. Na zakończenie, korektury wymaga stwierdzenie, że stela z Xi'an została odkryta dopiero przez katolickich misjonarzy (s. 46). W rzeczywistości odkrycia dokonali miejscowi robotnicy, którzy powiadomili o tym gubernatora prowincji. Misjonarze dowiedzieli się o steli dopiero później w Hangzhou od chrześcijańskiego urzędnika Li Zhizao 李之藻. Uściślenia wymaga również przypis do zdania o „Zhaoqing, ówczesnej stolicy prowincji Guangdong” (s. 114). Guangzhou (Kanton) to oczywiście dzisiejsza stolica tej prowincji nie tożsama z miastem Zhaoqing.

Powyższe uwagi oczywiście nie obniżają mojej generalnie pozytywnej oceny recenzowanej pracy, szczególnie jej zawartości treściowej i walorów naukowych.

Konkluzja

Mimo powyżej wskazanych uchybień edytorskich i językowych uważam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Piotra Ewertowskiego, pt. „Chiny w oczach hiszpańskiego dominikanina na podstawie Hechos de la Orden de Predicadores en el Imperio de China” jest udaną i wartościową analizą obrazu Chin wykonaną na podstawie XVII w. manuskrytu. Podejmuje ona ważny i oryginalny temat percepcji świata przez dominikańskich misjonarzy w Chinach, otwierając nowe perspektywy do badań w tym zakresie. Analiza tekstu została przeprowadzona w sposób metodyczny i jest merytorycznie poprawna.

Rozprawę oceniam pozytywnie, stwierdzam, że odpowiada ona wymogom stawianym tego typu pracom i postuluję dopuszczenie mgr. Piotra Ewertowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

New Taipei City, 23.01.2025

